

הרב משה שווערד

קיו גארדנס הילס נ.י.

טעם מנהג קריאת רות בשבועות

ושורש מלכות בית דוד ומלך המשיח – קדוש או פגום

נהגו בני אשכנז בכל תפוצות ישראל לקרוא בציבור בחג השבועות את מגילת רות. בטעם המנהג נאמר ונשנו ביאורים רבים¹ כאשר הידוע והמפורסם מכולם הינו הטעם המובא בשערי תשובה (או"ח תצ"ד) בשם התבואות שור "שלפי שדוד המלך ע"ה מת בעצרת והקב"ה ממלא שנותיהם כו' ובודאי בעצרת נולד ומגילת רות נכתב לייחס דוד".

במבט ראשוני ושטחי, נראה, שרק חמשת הפסוקים האחרונים של המגילה נועדו למטרה זו של סיפור ייחוסו של דוד המלך ע"ה, אך אין זה מסתבר שנהגו לקרוא את כל המגילה מריש עד גמירא אך ורק עבור חמשת הפסוקים הנ"ל, וע"כ נראה שנהגו כן מאחר וע"י קריאת כל המגילה ניתן ללמוד ולהבין מספר יסודות מהותיים בענינם של דוד המלך, מלכות בית דוד, ומשיח צדקנו.

ובבעל הטורים (שמות פ"ב פס' א') כתב וז"ל:

וילך איש – ב' במסורה. הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה (רות א, א). ע"י הליכה זו בא הגואל הראשון וע"י אותה ההליכה יבא הגואל אחרון שהוא משיח בן דוד שיבא במהרה בימינו

הרי לנו שתי נקודות בדברי בעל הטורים, א' שכל סיפור מגילת רות מתחילת המגילה קשור ומחובר להתהוותו של המשיח, וב' שישנו קשר בין סיפור התהוות הגואל האחרון, דהיינו המשיח, לבין סיפור התהוותו של הגואל הראשון – משה רבינו.

זאת ועוד, בספה"ק מציינים לדברי הזוהר ששרשי מלך המשיח נרמזים בדברי הפסוק "והיה הוא ותמורתו יהיה קדש". בפסוק זה, שבא לומר מהם התוצאות של העובר על איסור תמורה בקדשים, ישנו רמז לעניינו של מלך המשיח. כפי שיבואר במאמר זה, חז"ל למדו מרמז זה שישנו פגם ביחוסו של המשיח, פגם המהווה כתם על מלך המשיח ודווקא ע"י שיש בו פגם זה יכול מלך המשיח לגאול את ישראל.

ענין זה טעון בירור יסודי ובו נעסוק במאמר זה. וזאת למודעי, כי העיסוק בענינים אלו צריך שיעשה בזהירות ובצורה המתאימה וכמבואר בדברי הרמב"ם סוף הל' מלכים (פר' י"ב) "ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו ושל

1 ע"י ברכי יוסף (ס' תצ"ד) שהביא מספר טעמים נוספים לקריאת מגילת רות בשבועות, וז"ל: "נהגו לקרות מגילת רות בעצרת והוא מרז"ל בילקוט רות (רמז תקצו) מה ענין רות אצל עצרת ללמדך שלא נתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכו'. ועוד כתבו ז"ל (ראה סוטה יד א) דהתורה כולה גמילות חסדים, וכן במגילת רות יש בה גמילות חסדים. והרב שמלה חדשה דף קכ"א נתן טעם, דבירושלמי (ביצה פ"ב ה"ד) אמרו דדוד המע"ה נסתלק בעצרת, והקב"ה ממלא שנותיהם, ובודאי נולד בעצרת, ומגילת רות לייחס דוד. עכ"ד. ולי נראה במשז"ל דרות נקראת שקבלה עוד מלבד ז' מצות בני נח, תר"ו מצוות, ולכן כיום קבלת התורה דקבלנו תר"ג מצוות, עם הו' דב"נ קורין רות". אי נמי רות גימ' מילוי שם אדני".

ביאת המשיח וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה, וכן לא יחשב הקצין, אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר". עם זאת, אין כוונת הרמב"ם למנוע את הלימוד והחקירה בדברים אשר גילו לנו חז"ל, וע"כ, במאמר זה, יצאנו לחקור ולגלות ע"י דברי חז"ל את הקשר שבין הדברים, וכיצד הייחוס הלכאורה פגום של דוד המלך מאפשר את הקמת וקיום מלכות בית דוד, ובסופו של דבר את ביאת בן בנו מלך המשיח ואת קיום תפקידו בעולם.

דוד המלך ומלך המשיח – יחוס פגום

במושכל ראשון נראה, ולהלן נעמוד על הדברים לעומק, ששרשי מלכות בית דוד פגומים מיסודם. פגם זה איננו עולה בקנה אחד, לכאורה, עם הגישה המקובלת במסורת ליחוס משפחה. ענין היחוס בכלל ישראל ידוע ומפורסם, וממקומות רבים בדברי חז"ל אנו למדים על חשיבות היחוס ועל חשיבות שמירת היחוס, ומדוע איפה מצינו שדווקא לאלו שנבחרו לתפקידים הנשגבים ביותר פגם כה משמעותי בייחוסם.

דמותו של משיח בן דוד מתוארת בדברי חז"ל ובפסוקים וכדברי הרמב"ם בהל' מלכים (פרק י"א) וז"ל:

ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח, אם עשה והצליח ... הרי זה משיח בודאי ואם לא הצליח עד כה או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו

כלומר, שמלך המשיח דומה בצדקותו ובהנהגתו לדוד המלך עצמו. וברמב"ם שם (פרק י"ב) מבואר, שאחד מתפקידיו של מלך המשיח לעתיד לבוא יהיה לקבוע את יחוסם של ישראל ולהחזיר עטרה ליושנה ע"י שיצביע על יחוסו של כל אחד ואחד מישראל מאיזה שבט הוא. עם זאת, מלך המשיח לא יודיע על פסולי קהל, מפני שהלכה פסוקה היא שמשפחה שנטמעה נטמעה.²

ומתוך דברים אלו נבוא לידי תמיחה גדולה ועצומה, כי הלא המשיח הינו מצאצאי דוד המלך ומלכות בית דוד, וייחוסו של דוד איננו מושלם כלל ועיקר!

בפרשת וישב (בראשית ל"ח) התורה מאריכה בסיפור פרשת לידת פרץ המוזכר במגילת רות בסדר ייחוסו של דוד המלך.³

2 וז"ל הרמב"ם: "בימי המלך המשיח, כשתתישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל, יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו, שנאמר וישב מצרף ומטהר וגו', ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי, ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל, הרי הוא אומר ויאמר התרשתא להם וגו' עד עמוד כהן לאורים ולתומים, הנה למדת שברוח הקודש מייחסין המוחזקין ומודיעין המיוחס, ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם, שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני, אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה".

3 (יא) ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה... (טו) ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה... (כד) ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזוננים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף: (כה) הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי וראו הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה: (כו) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתה לשלה בני ולא יסף עוד לדעתה: (כז) ויהי בעת לדתה והנה תאומים בכנתה: (כח) ויהי בלדתה ויתן יד ותקח

הנה פרץ בן יהודה, אשר ממנו עתיד לצאת דוד המלך ומלכות בית דוד, נולד באופן המטיל דופי ופגם בייחוסו. יהודה אמנם מודה בזה שהוא אביהם של פרץ וזרח אך צלו של הפגם עדיין מרחף. מאחר ואין ח"ו מקרה בתורה יש להקשות וכן הקשו חז"ל, מדוע ולא יזיה צורך הכריחה ההשגחה העליונה שהורתו ולידתו של פרץ תהיה באופן זה ובצורה זו. מדוע לא נולד אבי סדר היוחסין של מלכות בית דוד ומשיח בן דוד מחיבור בדרך העולם, מאיש ואשה הנשואים זה לזו כדת וכדין בקדושה ובטהרה. כמו כן, ידועים דברי חז"ל [בפירוש אחד] שהביאור ב'ולא יסף עוד לדעתה', הוא, שיהודה פרש ממנה ולא חזר אליה שוב, והשאלה העולה היא, איזה משמעות יש לפרישתו של יהודה ולחיבור חד פעמי זה? האם ישנה בפרישה זו הודעה שאין החיבור ראוי וא"כ יחוסו של פרץ ובן בנו דוד המלך אכן פגום הוא?⁴

לא זו בלבד שיחוסם של דוד המלך ומשיח בן דוד פגומים מחמת מעשה זה של יהודה ותמר, אלא שעיון קל במגילת רות מעלה, שבמשך הדורות נמצאו עוד פקפוקים וסיבות להוציא לעז על כשרותו ויחוסו של דוד המלך.

במגילה מסופר, שנעמי שלחה את רות להתקט ולרדת אל הגורן כדי לישכב למרגלות בועז ואכן רות קיימה את מצוות חמותה.⁵

מעשה זה, לכאורה, איננו מעיד על צניעות יתירה ואע"פ כן בועז לוקח אותה לאשה כמבואר בהמשך "ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתן ה' לה הריון ותלד בן... ותקראנה שמו עובד הוא אבי ישי אבי דוד."

הנה, נוספו שאלות על קדושת החיבור ממנו נולד עובד, אבי אביו של דוד המלך.

בדומה לדברי חז"ל שיהודה פרש מתמר אחרי שנתעברה ממנו מצינו בדברי חז"ל (מדרש זוטא רות פרשה ד' ובילקוט שמעוני רות פ"ד רמז תר"ח) שבועז מת באותו הלילה שלקח את רות לאשה! דמיון מפליא ביותר שאף אבי אביו של דוד המלך נולד מחיבור חד פעמי של אחריי מיד ניתק הקשר על ידי מיתת בועז.

שוב הקושיא חוזרת על עצמה מדוע גזרה ההשגחה העליונה שהיכרות הראשונה והמשך הקשר שבין רות ובעז תהיה באופן תמוה ומשונה זה? מהו הטעם שחי האישות של רות ובעז פסקו לאחר פעם אחת ובדומה לדברי חז"ל במה שאירע ליהודה ותמר? מדוע דוד המלך ובן בנו משיח לא נולדו מזיווג בר קיימא של איש ואישה בדרך הטבע?

עוד יש לדון בענין יחוסו של דוד למואב, וידועים דברי הגמ' (יבמות ע"ו) שדואג האדומי פקפק בכשרותו של דוד לבוא בקהל מכיון שדוד היה צאצא של רות המואביה עד שדרש אבנר מואבי ולא מואבית.

המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה: (כט) ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ: (ל) ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח:..

4 ע' בספר מאור ושמש (פרשת וישב ד"ה ויהי) שהעלה קושיא זו, וז"ל:

ונראה דיש להבין מה זה הענין של יהודה ותמר שיצא מהם נשמת משיח צדקיניו שיבא במהרה בימינו שיהיה על ידי חציפות ועל ידי כלתו, הגם דאיתא במדרש שהיה על ידי השי"ת ששלח ליהודה המלאך הממונה על התאווה עיין שם, אף על פי כן יש להבין להשכיל דבר זה... וכן היה ענין לוט שבא על בנותיו ויצא ממנו נשמת משיח.

5 (ח) ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתי: (ט) ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך

ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה.

וא"כ, למרות החידוש, בסופו של דבר ההלכה היא שמואבי ולא מואבית ודוד המלך הותר לבוא בקהל. אך זאת יש להבין, מדוע סובבה ההשגחה שיחוסו של דוד יהיה מוטל בספק עד שבא אבנר והתירו?

וכתוספת לכל הנ"ל מצינו במדרש (בראשית פרשה מ"א ד') "אמר ר' יצחק (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי היכן מצאתיו בסדום", והלא בתורה מבואר שבנות לוט הרו מאביהן במערה לאחר מהפכת סדום מחוץ לסדום ומדוע איפה מייחס המדרש את דוד המלך לסדום? ואם נימא שכוונת המדרש רק לייחס את דוד ללוט, מדוע מדגיש המדרש את מקומו של לוט, דהיינו סדום, ולא את שאר המקומות בהם היה? ⁶

ואף בלוט ובנותיו יש לתת את הדעת, בביאור החיבור בין לוט ובנותיו שהתרחש פעם אחת בלבד בדומה ליהודה ותמר ולבועז ורות. ומדוע הוצרכה ההשגחה לסובב שמלכות בית דוד תתייחס בדווקא למואב ולחיבור המוכתם של לוט ובנותיו? ⁷

תמורתו – תמר ורות

בפתח דברינו הזכרנו את דברי חז"ל שרמזו לדוד ולמלך המשיח בפרשה העוסקת בעושה תמורה בקדשים בתיבת תמורתו – "והיה הוא ותמורתו יהיה קדש". ובתפארת שלמה (על התורה – לקוטים – דרוש למתן תורה מכת"ק ישן נושן), ⁸ ביאר, שרמזו כן מפני ששורש לידתו של דוד ושל המשיח נמצאים בתמר, ברות, ובמעשיהם, וכן כתב ר' צדוק הכהן בספרו פרי צדיק (חנוכה אות א'), וז"ל:

ובזוהר הקדוש וישב (קפח ב) תרין נשין הוו דמנייהו אתבני זרעא דיהודה ואתו מנייהו דוד מלכא ושלמה מלכא ומלכא משיחא תמר ורות כו'. ואף שמהם יצאו רק דוד ושלמה ומשיח והיו בני שלה שלא היו מתמר מכל מקום אמר בזוהר הקדוש שנבנה מהם כל זרע יהודה

ובדבריו מבואר שרות ותמר הינם אבני היסוד שמהם נבנה מלכות בית דוד.

והשאלה המתבקשת היא, מדוע? מדוע נבחרו תמר ורות להיות היסוד והשורש שממנו יצאו דוד ומשיח, ואיזה תכונה מיוחדת היתה בהם שדווקא הם נבחרו להיות השורש של

6 ע"י שם משמואל (פרשת לך לך - שנת תרע"ז) שהק' כן, וז"ל:

יש להתבונן בענין לוט [שהיתה שקועה בו נשמת דוד המלך ע"ה] והגלגולים שעברו עליו שנתיישב בסדום ונשבה, והחזירו אאע"ה. כי כל אלה א"א שיהיו במקרה ח"ו, כמ"ש מהר"ל שדברים גדולים כאלה א"א שיהיו במקרה. ונראה דהנה אמרו ז"ל (ב"ר פ' ג') מצאתי דוד עבדי, היכן מצאתי אותו בסדום. ויש להבין למה מתחסת מציאתו בסדום ולא בכל המקומות שהי' יושב בהן לוט מקודם ואח"כ.

7 ע"י הערה 4 שכן הק' במאור ושמש פ"י וישב.

8 וז"ל:

זאת קומתך דמתה לתמר (שיר השירים ז, ח), יבואר עפ"י מ"ש במ"א שכל מעשה תמר רומז על הגלות כמ"ש לה יהודה (בראשית לח, יא) שבי אלמנה בית אביך שבני ישראל בגלות הם כאלמנה. עד יגדל שלה בני רומז למשיח בן דוד. אך תמר הרומז לכנ"י עשתה לזה הכנה שאף בזמן הגלות שבני ישראל הם בדיוטא התחתונה עכ"ז יהי' היחוד. וז"ש (שם לח, יד) ותשב בפתח העינים וגו'. לרמז כי כל שורש לידתו של משיח ב"ד על ידי יחוד שאיננו כראוי כי הדבר מוכרח שיהיה ע"י יחוד כזה לרמז על כנ"י שיהיה תמיד היחוד עמהם. וזה הרמז בפ' (ויקרא כו, לג) והי' הוא ותמורתו יהי' קודש. ותמורתו אותיות תמר ורות.

מלכות בית דוד? מדוע מלכות בית דוד עומדת על יסודות הנראים, לכאורה, פגומים ביותר, ואיך קשורים ענינים אלו לדין של תמורה ולהלכה ש"והיה הוא ותמורתו יהיה קדש"?⁹

פגם ביחוס של משה רבינו

הנה ישנם מקורות רבים המוכיחים שהגאולה הראשונה, היינו גאולת מצרים, משמשת דוגמא וסימן לסדר ותהליך כל הגאולות הבאות אחריה ובכללם הגאולה השלימה לעתיד לבוא.¹⁰

ובשפת אמת (ספר ויקרא – לפסח – שנת תרנ"ג) נקט שכן הוא בפשיטות, וז"ל:

כי יצ"מ הי' הכנה גם לגאולה העתידה. כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות... כי הגם שיצ"מ הי' גאולה ראשונה אבל גאולה האחרונה תלוי' בה כמ"ש גאלתי אתכם אחרית כראשית

ואף בשל"ה הקדוש (פסחים – דרוש שלישי) נקט כן, וז"ל:

כי גאולה דעתיד מתייחס בגאולה דמצרים כמו שנאמר (מיכה ז') אראנו נפלאות כימי צאתך ממצרים ובניסן נגאלנו ועתידין להגאל¹¹

דומה, שכדי להבין וליישב את הקושיות שהעלינו לעיל יש להתבונן ולבאר מספר פרטים ונקודות בגאולת מצרים, ובגואל הראשון – משה רבינו.

משה רבינו, בחיר המין האנושי, האיש שזכה לדבר עם השכינה פנים בפנים, וכפי שמעידה עליו התורה 'לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת ה' יביט...!' הוא זה שהיה מושיעם של ישראל ונשלח ע"י הקב"ה לגאול את ישראל מתחת יד פרעה.

מהו יחוסו של משה רבינו עצמו?

בספר שמות מוזכרים עמרם ויובד, הוריו של משה רבינו, והנה עמרם נושא את יובד וודתו לאשה:

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי...ויקח עמרם את יובד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה...

האמנם? היתכן שמשה רבינו אדון הנביאים נולד מזיווג שעתידיה התורה לאסור?

התמיהה איננה שיוכבד היתה אסורה בפועל לעמרם כמבואר בפרשת דרכים (דרוש א') "גם מה שהקשה דעמרם איך נשא דודתו ה"נ לא קשיא כלל משום דיוכבד היתה אחות קהת

9 והדבר פשוט, שכשחז"ל מצאו רמז בפסוק לאיזה ענין הרי שישנו קשר גם לפשוטו של מקרא, דהיינו, לדין או לנושא בו עוסק הפסוק ולא סתם בדרך של לשון נופל על לשון.

10 ע"ע בסדר קדושה של מוסף לפי נוסח ספרד:

הוא אלקינו הוא אבינו. הוא מלכנו הוא מושיענו. והוא יושיענו ויגאלנו שנית וישמיענו ברחמי שנית

לעיני כל חי לאמר. הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם לאלקים.

11 ע"ע בספר קב הישר (פרק פ"ב), וז"ל:

אמרו רז"ל בשביל ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות נשים צדקניות ובשביל שלא שינו את שמם

ובשביל שלא שינו את לשונם ובשביל שהיו תולין בטחונם בהקב"ה וכמו שהיתה הגאולה הראשונה כן תהיה גאולה האחרונה ...

מן האב ולא מן האם, וזו שרייא לבני נח כל שלא היתה אחות קהת מן האם...¹² אלא, התמיהה היא לפי דברי חז"ל ששבט לוי קיימו את התורה לפני שניתנה, ואפי' אם נסבור שנהגו בזה היתר, מדוע הכריחה ההשגחה העליונה שמושיעין של ישראל יוולד מזיווג שעתידי ליאסר? מדוע לא יוולד משה מזיווג 'מהודר'?

בתרגום יונתן בן עוזיאל פרשת בהעלתך מצינו דבר מופלא אשר ממנו עולה עוד פגם, לכאורה, בנישואיהם של עמרם ויובד, וביחוסו של משה.

לאחר המגיפה בקברות התאווה (במדבר י"א) משה רבינו ע"ה פונה אל הקב"ה בטרוניא כביכול שאינו יכול לשאת את משא העם לבדו והקב"ה מצווהו שיבחר שבעים זקנים מישראל ושהם יקבלו נבואה. למעשה נשאר במחנה אלדד ומידד שנתנבאו וחז"ל פירשו שהם נתנבאו על משה רבינו עצמו.

וישאר שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה

ובתרגום יונתן (שם) פירש "ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיא דחד אלדד ושמיא דתניין מידד בנוי דאליצפן בר פרנך דילידת ליה יובכד ברת לוי בזמן דפטרה עמרם גברה ואתנסיבת ליה עד דלא ילידת ית משה..."

הנה מבואר בדברי התרגום שאלדד ומידד היו אחים של משה רבינו מן האם, מכיון שהם היו בני יובד שנישאה לאחר גירושה מעמרם לאליצפן אביהם, ואחרי נישואין אלו חזרה אל עמרם וילדה את משה – וזה מחזיר גרושתו משנשאת שנאסר לאחר מתן תורה.^{13 14}

ובדברים אלו צפה ועולה השאלה מדוע בחרה ההשגחה שמושה רבינו מושיעין של ישראל יוולד מאיחוד זה נזיווג שאיננו לרוח התורה אם כי איננו אסור בפועל?

שלא יקמרג המקמרג

הש"ך (בראשית פר' ל"ח פס' י"א)¹⁵ מעלה תמיהות נוספות ביחוסו של דוד המלך ומשיח

12 עי' סוגיית הגמ' סנהדרין נ"ח שיוכבד היתה אחות אביו מן האב ולא מן האם ומותרת לבני נח.

13 ובספר פרדס יוסף (שמות ב), ביאר את דברי התרגום ע"פ דברי הרמב"ן הידועים בפר' תולדות, וז"ל:

ובשו"ת מי באר [סימן ל"ט אות ב] הקשה אמאי לא הוכיח מהא דעמרם גירש יובכד ונשאת לאליצפן ומת ונשאה עמרם, א"כ מוכח דמיתת בעל מתיר, ולפשוט מזה בקידושין (י"ג). וכתב דגם כשנשא בתחלה את יובכד לא היה בהיתר, כי היתה דודתו והתורה עתידה לאסור, וגם לא יוכל בעל הראשון אחר שלחה לשוב לקחתה לאחר שמת בעלה השני..., וא"כ היאך נשאה עמרם אחר שנשאת לאליצפן, ועל כרחך כרמב"ן תולדות (כו, ה) דרק בארץ ישראל שמרו המצות, ויעקב בחוץ לארץ נשא שתי אחיות וכן עמרם דודתו, וגם מחלוך וכליון נשאו מואביות ולא גירו אותם, וא"כ אין להוכיח מזה דמיתת בעל מתיר.

וע"ע בגור אריה פר' ויגש ד"ה זו דינה שהאריך בביאור קושיות אלו.

14 אמנם, בסדר הדורות (חלק ימות עולם - האלף השלישי - ב' אלפים ת"י) ביאר שיוכבד נישאה לאליצפן אחר

פטירת עמרם [וממילא אחר לידת משה], וז"ל:

יובכד אחר מיתת עמרם לקחה אליצפן בן פרנך ונולדו אלדד ומידד (פרקי רבי אליעזר ורש"י דברי הימים), אכן לדעת תרגום יונתן פרשת בהעלותך נשאת לו אחר שגרשה עמרם קודם שחזר ולקחה ונולד אח"כ משה. ולפי זה אין כאן מחזיר גרושתו משנישאת.

15 וז"ל הש"ך:

שמעתי בשם הר' יעקב ארי"ז ז"ל שקיבל מרבותיו. למה היחס והשררה והמלכות של ישראל יהיה על זה הדרך שהרואה יראה שחס ושלום יש בו צד ממזרות, וכן ענין בועז שלא הוליד מאשה אחרת אלא מבתו

בן דוד, ומציין לדברי המדרש, שיש נתאוה לאמתו ובקש ממנה שתיטהר ותכין עצמה לאותו דבר. חלף זה הלכה האמה וסיפרה לאשת ישי והיא טיהרה עצמה ולנה בבית האמה ובמקום האמה בא ישי על אשתו. מחיבור זה, שלדעתו של ישי היתה שפחתו אך באמת היתה זו אשתו, נולד דוד.¹⁶ ומפני שחשב ישי שאין העיבור ממנו וממילא הולד ממזר עשאו ישי לדוד רועה צאן בתקוה שייהרג. מדוע הוצרך דוד המלך משיח ה' להיולד באופן זה?

ומבאר הש"ך שכל הפגמים בייחוסו של דוד נועדו כדי לבלבל את השטן כיון שאין משיח יכול לבוא אלא בהיסח הדעת וכדי שהשטן לא יעלה בדעתו מיהו משיח ה' מי האיש שנבחר לייעוד נשגב זה סיבבה ההשגחה שהורתו ולידתו יהיו באופן זה הנראה דחוי ופגום וממילא לא יעלה השטן בדעתו שזוהו האיש שנבחר להיות המלך להנהיג את כלל ישראל ולהתחיל

של עגלון שהוא ממואב, וכבר ידעת מואב מאין בא. ודוד גם כן אמרו (ילקוט המכירי תהלים קי"ח) שנתאוה ישי לאמתו ואמר לה שתטהר מטומאתה והלכה ואמרה לגבירתה והלכה גבירתה וטיהרה עצמה ובאה ולנה בבית האמה ובא ישי ושכב עמה בחושבו שהיא האמה ואחר כך נמצאת אשתו מעוברת ובחושבו שאינה מעוברת ממנו לזה עשאו לדוד רועה כדי שהארי או הדוב יהרגו כי היה שונא אותו ואמו גם כן שנאתו, ולזה אכן מאסו הבונים שהם אביו ואמו היתה לראש פינה, ורחבעם גם כן מנעמה העמונית, אלא שעשה הקב"ה כן כדי להביא מלך המשיח בהיסח דעת כדי שלא יקטרג המקטרג כמו שאמר בזוהר (ח"א קע"ב ע"ב), תא חזי תיאובתא דדרגין מסאבין לאו איהו אלא לקטרגא בסיטרין קדישין יעקב דאיהו קדישא כולהו כמן ליה וקטרגו בהדיה בקדמיתא נשכיה חויה כמה דאת אמר (בראשית ל"ב, כ"ו) ויגע בכף ירכו גוגי, ולזה רמזו ז"ל (סנהדרין צ"ז). נחש מציאה משיח באין בהיסח הדעת של מקטרג, הלא תראה שניתנה תורה בהיסח דעתו של שטן, כמו שאמרו פרק רבי עקיבא (שבת פ"ט. ט). בא שטן לפני הקב"ה ואמר לו תורה היכן וכי, אם כן עשה הקב"ה כן כדי שייסח השטן דעתו ויאמר השררה והמשיח לא יבואו אלא מהיחס והקדושה ולא יבוא על זה הדרך, וכן תמר במילואה תי"ו מ"ם רי"ש, גימטריא זהו כדי להסיח דעת השטן, עם שלוש אותיות, והכל כמסו.

16 ביאור נוסף לדברי המדרש הנ"ל נמצא בדברי הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות (מאמר חקור דין - חלק ג'

פר' י' וז"ל:

אמרו עליו באגדה שישו אביו בזקנתו היה פורש מאשתו ואין ספק אצלנו שהיה ממדת חסידות שמא מה שאמרה תורה לא יבוא עמוני ומואבי פירושו מואבי ואפילו מואבית שכן הלכה זו היתה רופפת ביד אותו הדור עד שבא יתרא הישמעאלי חתנו של ישי שחדד וחגר חרבו כישמעאל ונעץ אותה בבית המדרש להעמיד הלכה מואבי ולא מואבית מבית דינו של שמואל הרמתי וישי הצדיק לאפוקי נפשיה מספקא ולקיים בעצמו ולערב אל תנח ידך בקש לבא אל שפחתו. ומסתברא לן שהיה זה אחר ששחררה על תנאי אם מואבי ולא מואבית אמרה תורה הרי את בת חורין ואם מואבי ואפילו מואבית אין בדברי כלום שהרי ודאן בודאן מותר כדתנינן בעשרה יוחסין ואף על פי שממזר מותר בגיורת ומשחררת והוא הדין למואבי זכר דקהל גרים ומשחררים לא אקרי קהל הוה ניחא ליה טפי שהיה בניו עבדים ויוכל לשחררם מיד ולא יהיו לו אחר פסולו שאילו היתה אמם משוחררת היו הבנים כמוהו הולכים אחר הפגום ואסורים לבא בקהל עד עולם. והנה השפחה הנאמנת ויודעת שכן הלכה רווחת להתיר את הנשים מבנות עמון ומואב לבא בקהל מסרה סימנין לאשתו של ישי שהיתה באותה שעה שנואה לבעלה למעלתה כמו שיבא בלאה בפרק י"ח ומאותו מעשה נולד דוד כלידתו של ראובן שיש לחוש בזה ובה מבני תמורה למראה עינים יודע צדיק של עולם דין דלים שהיו נשמותיהם של אלה צריכות לצאת לאויר העולם בחשאי וגד בכור זלפה נמי דכותיה כמו שנוכיר שם.

את שושלת מלכות בית דוד. 17 18

בפירוש הש"ך על התורה (שמות ו') ביאר ענין ייחוסו של משה בדרך זו, וז"ל:

ויקח עמרם את יוכבד דודתו. והתורה עתידה לומר ערות דודתך לא תגלה, ושבת לוי קבע מדרש במצרים ולא פסקה מהם תורה ועליהם נאמר (דברים ל"ג, י') יורו משפטיך ליעקב. אלא הטעם הוא כמו שאמרנו בענין תמר שיחס המלכות ותפארת כל ישראל ומלך המשיח הוא ממנה, וכדי להסיח דעתו של שטן שלא יקטרג ויארב לו בדרך נעשה אותו ענין כדי שיאמר שתפארת ישראל ומלך המשיח אינם אלא ממקום שהוא בתכלית הקדושה והטהרה עד אין סוף ומזה הענין אי אפשר לצאת ויסיח דעתו, כן היה כאן בגואל הראשון כדי שיסיח דעתו ובפרט בשעת הסכנה של גזירת כל הבן הילוד וגו', אם היה יודע היה מקטרג, לזה בא על דרך זה, ועל זה סתם הדברים ואמר וילך איש ולא פירש מי הוא, ויקח את בת לוי ולא פירש מי היא, והיתה בת מאה שלושים ושלוש שנה

תורף דבריו, שללא שום ספק אין המעשה ראוי לבני לוי שהם שמרו את התורה במצרים והלא התורה עתידה לאסור חיבור זה, אלא, שכשם שבמעשה יהודה ותמר היה צורך להסיח דעתו של השטן, כביכול, על מנת לאפשר את לידת שושלת מלכות בית דוד, ולסוף הדורות את גואלם של ישראל משיח בן דוד, כן בלידתו של משה שהוא היה הגואל הראשון, וחיבור זה נצרך כדי להסיח את דעתו של השטן שיחשוב שמחיבור זה, שאיננו בתכלית הקדושה והטהרה, לא יתכן שיצא מושיען של ישראל.¹⁹

17 מדברי הפרשנים עולה, שהשטן נחוש בדעתו לרדוף את מלך המשיח בנסיין למנוע את לידתו והויתו, וההסבר לזה נמצא בדברי המדרש (ילקוט שמעוני ישעיהו - פרק ס - רמז תצט), וז"ל: קומי אורי כי בא אורך...אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בשביל תורה שנתת לי שנקראת מקום חיים אני עתידה להתענג באורך, מהו באורך נראה אור זה אורו של משיח שנאמר וירא אלקים את האור כי טוב מלמד שצפה הקב"ה בדורו של משיח ובמעשיו קודם שנברא העולם וגזנו למשיח ולדורו תחת כסא הכבוד שלו, אמר שטן לפני הקב"ה רבש"ע אור שנגזנו תחת כסא הכבוד שלך למי, א"ל למי שהוא עתיד להחזירך ולהכלימך בבשת פנים, א"ל רבש"ע הראהו לי, א"ל בא וראה אותו, וכיוון שראה אותו נודעזע ונפל על פניו אמר בודאי זהו משיח שעתיד להפיל לי ולכל שרי עובדי אלילים בגיהנם שנאמר בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים.

כלומר, שלעתיד לבוא יבייש מלך המשיח את השטן ויגרום למפלתו, וע"כ השטן עושה את כל מה שביכולתו למנוע את הדבר.

18 רעיון זה נמצא בדברי השטמ"ק (כתובות י"ב) בביאור דברי הגמ' בתחילת מס' כתובות שאחת מן הגזירות שגזרו על יהודה [תושבי יהודה] היתה שבתולה הנשאת תבעל להגמון תחילה. מדוע גזרו גזירה משונה זו? בתירוץ השני כתב, וז"ל:

מתניתין האוכל אצל חמיו כו' מפני שמתייחד עמה. כלומר דרכן של בני יהודה היה לייחד החתן עם הכלה קודם שנכנסו לחופה ... ואם ח"ו תבעל להגמון אחר כך תבעל לה באונס א"נ כדי שימצאנה ההגמון בעולה ויבטל גזרתו שגזר כל בתולה שנשאת ברביעי תבעל להגמון תחלה ומשום הכי היה מנהג ביהודה יותר משאר מקומות לפי שרוב גזרותיו ביהודה משום שידע שממנו עתיד לצאת משיח שיושיע את ישראל וישפוט את הר עשו.

הרי לנו, שבשיטמ"ק נקט, שמטרת הגזירה היתה לטמאות את בנות ישראל וע"י זה תבטל הקדושה בישראל וע"י הטומאה שתחזור לכלל ישראל תתעכב לידת וביתא המשיח, וכ"ז מאחר ולדעת עשיו [אדום] א"א שהמשיח יולד מייחוס פגום אלא אך ורק ממקום טהור וקדוש.

19 התורה מעלימה ומסתירה את זהותם של עמרם ויוכבד ומכנה אותם בלשון "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי", והטעם לזה, שמעשה זה היה בשעת הסכנה, בעת שגזירת פרעה של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" היתה בשיא תקפה, ומעשה זה היה בהסתר ובהחבא כדי שלא ישימו לב ויתעוררו לזה.

לפי הכלל שהזכרנו לעיל, שגאולת מצרים היא מעין תבנית לגאולה העתידה, ניתן להבין ולהסביר שמאותו הטעם סובבה ההשגחה העליונה שייחוסו של דוד המלך ומשיח בן דוד ייראה כפגום, וכשם שמשה רבינו בא לעולם באופן שאינו נראה טהור וקדוש, כדי לבלבל את השטן ולהסיח את דעתו, כן התחיל ייחוסו של דוד המלך ובן בנו משיח בן דוד בצורה זו כדי שלא יעלה על דעת השטן שחיבור וזיווג זה הינו השורש של מלכות בית דוד ומשיח בן דוד.

ובבעל הטורים שהזכרנו בפתח המאמר נמצא רמז לענין זה, וז"ל:

וילך איש – ב' במסורה. הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה (רות א, א). ע"י הליכה זו בא הגואל הראשון וע"י אותה ההליכה יבא הגואל אחרון שהוא משיח בן דוד שיבא במהרה בימינו

בעל הטורים עומד על הנקודה שמטבע הלשון "וילך איש" מופיע פעמיים בתנ"ך, פעם ראשונה בהקשר של עמרם ויוכבד ופעם שנייה בתיאור יציאת אלימלך את ארץ ישראל בהליכתו לשדה מואב.

מהו הקשר בין שני מקורות אלו?

ואף את זה יש לבאר על פי היסוד הנ"ל, שישנו קשר בל יינתק בין אופן הווייתו של הגואל הראשון, דהיינו משה רבינו, ובין שורש הווייתו של הגואל האחרון – משיח בן דוד. הן משה רבינו והן שושלת מלכות בית דוד מתחילים את דרכם בהסתר ובהחבא, באופן שהשטן לא ידע ולא יבין את שעומד להתרחש – והכל כדי שלא יקטרג המקטרג.

נקודה נוספת שהזכרנו לעיל, היא, מדוע כל אחד מהחיבורים הללו הסתיים לאחר לילה אחד, לאחר פעם אחת, ולא מצינו שהחיבור המשיך. הן יהודה ותמר, הן לוט ובנותיה, והן בועז ורות הזדווגו פעם אחת בלבד.

לפי היסוד הנ"ל, שהחיבור נעשה בסתר כדי לבלבל את השטן, יש לבאר, שההשגחה סיבבה שכאשר יבוא הזמן הנכון, יהיה החיבור בחטף ובהחבא ורק פעם אחת בלבד, כדי שהשטן לא יחשוד שחיבור זה נועד למטרה נשגבה וקדושה – העמדת מלך וגואל, והולדת משיח בן דוד. אילו היה החיבור קבוע ובדרך כל הארץ היה השטן חושד שמחיבור זה יעמוד דוד המלך ומושיען של ישראל והיה פועל בכל כוחו למנוע את קיום החיבור, וע"כ נעשה החיבור בסתר ופעם אחת בלבד כדי לבלבל את השטן.²⁰

משיח - הווייה חדשה

מדברי המהר"ל בנצח ישראל (פרק ל"ב) נראה, שמאחר והמשיח שונה במהותו מכל סדרי הבריאה וההנהגה הטבעיים, אף אופן יצירתו והווייתו מוכרחים להיות שונים ומיוחדים לעומת שאר בני ישראל, וז"ל:

ומזה תבין הטעם שהמלך המשיח יהיה נולד מאומה אחרת, שהרי דוד ממואבית ושלמה מעמונית. שכאשר השם יתברך רוצה להוציא הווייה חדשה, אל זה צריך

20 עוד אפשר לבאר, שהקב"ה סיבב שהחיבור ייעשה באופן זה, כדי להראות לנו שכל מטרת החיבור היה להוליד את שושלת משיח בן דוד, וכשהדבר נעשה באופן זה ניכר הדבר שאין הלידה תוצאה של זיווג רגיל אלא שהחיבור היה חיבור מיוחד כדי להוליד את משיח בן דוד.

הרכבה מן נטיעה אחרת שאינו מן הראשונה. שאם היה זה הנטיעה הראשונה, אין כאן דבר חדש. ולפיכך כאשר השם יתברך רצה להביא זרע המשיח לעולם, היה צריך לעשות הרכבה ונטיעה חדשה. והיינו דאמרין בפרק הבא על יבמות (סג. ג.) "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, ג), אמר הקב"ה לאברהם, שתי בריכות טובות יש לי להברוך ממך, רות המואביה ונעמה העמונית, עד כאן. וביאור ענין זה כמו שאמרנו למעלה, כי אלו דוקא נקראו 'שתי בריכות טובות', אף על גב דכמה וכמה גרים טובים נתגיירו בישראל, לא חשיב רק אלו 'שתי בריכות טובות'. שאלו ב' בריכות נברכו להוציא פרי חדש בישראל, אשר לא היה קודם. ותבין מאוד איך היו אלו ב' בריכות סבה להוציא פרי חדש, וזה כי לא היה ראוי שיבוא ענין חדש והיה חדשה לעולם כי אם על ידי האומות. וכל אשר יותר רחוק מישראל, ראוי שיהיה ממנו הויה חדשה. ולכך ההויה החדשה באה מן עמון ומואב. שלא תמצא שום אומה יותר רחוקה מישראל מן עמון ומואב, שנצטוו עליהם (ר' דברים כג, ד) "לא יבואו בקהל לעולם", שלא תמצא דבר זה בשום אומה כלל. ומזה ראוי שיהיה נולד המשיח, שהיא הויה חדשה, וכל זה מפני התחדשות הויה החדשה

תורף דבריו הם, שהמשיח וימות המשיח הינם מציאות חדשה בבריאה ומציאות חדשה עבור כלל ישראל. לצורך הויה חדשה זו של המשיח וימות המשיח נדרשת הרכבה והכנסה של נטע זר לכרם בית ישראל. הביאור לזה הוא, שאמנם המשיח הינו מזרע ישראל אך כדי ליצור מציאות חדשה מן ההכרח להכניס דבר חיצוני כדי שההרכבה תהיה דבר חדש ושונה. ככל שההרכבה נעשית מדברים המרוחקים ומנוגדים בטבע, כן תחשב התוצאה לשינוי גדול יותר ולפנים חדשות יותר.

האומה המואבית, במהותה, הינה האומה המרוחקת ביותר מקדושת ישראל. סמך לדבר ניתן למצוא באיסור שאסרה התורה להתחתן עם זרע מואב ואיסור זה הוא איסור עולם. זהו א"כ הטעם שהיצירה החדשה של משיח וימות המשיח מוכרחים להיות דווקא ממואב, שככל שהמהות רחוקה וזרה מקדושת כלל ישראל כן תחשב התוצאה לבריאה חדשה. עם זאת, מבאר המהר"ל, מלך המשיח יוצא דווקא מזרעו של לוט שהיה בו טיפת קדושה כיון שהיה בן אחיו של אברהם אבינו, ועל ידי רות המואבית ונעמה העמונית הזדככה אותה טיפה עד שראויה היתה ליכנס לככל ישראל ולהוליד את מלך המשיח.²¹

מלך בישראל – מורם מעם

בדברי הש"ך והמהר"ל ראינו מדוע החיבורים הנ"ל נעשו באופן כה יוצא דופן (ולא בדרך

21 וע"ע בדברי המדרש (בראשית פרשה נא פסקה ח) על הפסוק "לכה נשקה את אבינו יין ונשככה עמו ונחיה מאבינו זרע", וז"ל:

ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגוי' שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול לכה נשקה את אבינו יין וגוי' ר' תנחומא משום רבי שמואל ונחיה מאבינו זרע ונחיה מאבינו בן אין כתיב כאן אלא ונחיה מאבינו זרע אותו זרע שהוא בא ממקום אחר ואי זה זה מלך המשיח ...

וע"ע בענין סוד זה בדברי השל"ה (בראשית - פרשת לך לך תורה אור ד'), וז"ל:

ולפי מה שכתבנו שנכנס אברהם אבינו לתוספת קדושה והשגה, יקשה מאוד איך התחבר לרשע ולקח את לוט עמו. ... וזהו סוד קלסטר פני לוט כפני אברהם (בר"ר מא, ז). וכמו שאברהם הוא אדם גדול בענקים, כן לוט בנימטריא אדם, בסוד 'אדם' 'דוד' 'משיח'.

כל הארץ) ומדוע שורשו של מלך המשיח נמצא דווקא באומות המרוחקות ביותר מקדושת ישראל, אך עדיין יש לבאר את יחוסו של משיח, דהיינו, מהו הטעם שדווקא אנשים אלו נבחרו להוליד את מלך המשיח, מדוע המשיח נולד בדווקא מרות המואביה שהיא מזרע מואב ומבנות לוט.

מאורעות אלו, והאנשים שנולדו מתוך חיבורים אלו, מהווים את אבני היסוד ואת שורשו של מלך המשיח. אך זאת יש להבין, איזו תכונה היתה באנשים אלו, ומה נוסף מהמאורעות ומהנסיבות של לידתם הנצרך כל כך עבור מלך המשיח ומלכות בית דוד.

אחת מהתכונות הנדרשות ממלך או מנהיג היא היכולת להיות מורם מעם, דהיינו, סוג של גאווה והתנשאות. תכונה זו נדרשת כדי שהמלך או המנהיג יהיו מעל העם והעם יהיה כפוף אליהם. תכונה זו נוגדת את טבעו של האיש הישראלי אשר רצונו ושאיפתו הינה להיות חלק מכלל ישראל בבחינת כאיש אחד בלב אחד. כלל ישראל מגדירים את עצמם כיחידה אחת כ'בני איש אחד אנחנו', וע"כ התכונה בה אדם מתבדל ומפריש את עצמו מן הכלל באופן שהוא נחשב כבעל סמכות וכמנהיג נוגדת את הטבע של בני ישראל.

מחמת טבע זה, מבאר השם משמואל (במדבר – שבועות – שנת תר"ע), ישנו צורך להכניס ממקור חיצוני את התכונות הללו כדי שהמלך יוכל להנהיג ולהוביל את העם, וז"ל:

הנה זקיני זצוקללה"ה מקאצק אמר דענין המלוכה לא הי' נמצא בישראל והיו צריכין ליקח זאת מעמון ומואב, עכלה"ק. והפירוש פשוט כי כאשר כל ישראל כאיש אחד המה אינו שייך שאחד ישתרר על חברו כמו שאין האבר האחד שבאדם משתרר על האבר האחר...ולכך הוצרכו ישראל ליטול המלוכה מעמון ומואב, משום דקליפת מואב גיאות כמשה"כ (ישעי' ט"ז) שמענו גאון מואב גא מאוד. וע"כ היתה נפש דהמע"ה טמונה בשבי' בתוך קליפת מואב כדי להוציא ענין ההתנשאות מהקליפה ולהביאה אל הקדושה להתנשא ולהשתרר לשם שמים. ושאל המלך שלא נתקיימה מלכותו אמרו ז"ל (יומא כ"ב ע"ב) משום שלא הי' בו שום דופי, ושמואל הנביא א"ל (שמו"א ט"ו) הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה, ועבור מעשה זה איבד את המלוכה, מפני שהי' חסר לו כח הגיאות והשררה כאמור שם כי יראתי את העם ואשמע בקולם

כוונתו, שכלל ישראל מעצם טבעו הינו עם מאוחד וחסרה להם את התכונה של גיאות הגורמת לאדם להשתרר על חבריו, תכונה הנצרכת למלך. מלכותו של שאול לא עלתה לו מכיון שמידה זו היתה זרה לו. מרוב ענותנותו לא עלתה בידי שאול להנהיג את מלכות כלל ישראל. לדוד המלך, שהיה צאצא לרות המואביה, היתה תכונה זו וע"כ נתקיימה מלכותו. השם מואב רומז למידה זו של עזות וגיאות שהיתה בבת לוט ומחמת מידה זו העיזה להזכיר את מעשיה בשם בנה מואב – רמז שהוא בן של אביה. נפשו של דוד המלך הוציאה תכונה זו מקליפת מואב וקידשה אותה כדי להשתמש בה בקדושה ולשם שמים בהנהגת מלכותו.²²

22 אולי יתכן לפרש בדרך דומה את המטרה והתכלית שבמעשה תמר. יהודה, שיועד להיות המנהיג והמלך, הוצרך לעבור את ההשפלה והבושה כשהודה שממנו נתעברה תמר כדי להשריש בו את התכונה והיכולת להודות בטעות ולהיות מודה על האמת – תכונה נדירה במנהיגים ומלכים – ורק ע"י שהוכיח שביכולתו להודות על האמת, למרות הקושי והבושה שבדבר, זכה להיות המנהיג וממנו יצאה שושלת מלכות בית דוד ומלך המשיח.

חז"ל במס' בבא בתרא (צ"א) דרשו את הפסוק (מלכים א' פר' ב' פס' י"ט) "וישם כסא לאם המלך" על רות המואביה, וז"ל: "וא"ר אלעזר לאמה של מלכות". ובספר בן יהוידע (לבעל הבן איש חי) הקשה, מנין להם לחז"ל לדרוש שאמא של מלכות היא רות המואביה והלא לא בנה או בן בנה ישבו על כסא מלכות, וז"ל:

וישם כסא לאם המלך, וא"ר אלעזר לאמה של מלכות. י"ל רות לא היה בנה ולא בן בנה מלך, ולמה קוראה אמה של מלכות

ונראה על פי המבואר לעיל, שהנהגת מלכות דורשת תכונות הזרות לכלל ישראל ולשם הנהגת המלוכה היה צורך להכניס לבית המלוכה את המידה של גיאנות, ומאחר ורות המואביה היא זאת שהכניסה מידה זו לכלל ישראל יש לומר שעל שם זה כינו אותה חז"ל 'אמא של מלכות'. כינוי זה הולם במיוחד, כיון שהיא זאת שהשרישה והולידה תכונה זו אל תוך שבט יהודה וע"י זה קמה וניצבה מלכות בית דוד.

ובספר שם משמואל (פר' לך לך – תרע"ז) ביאר מדוע דוקא דוד המלך זכה למלוך ולהקים את שושלת המלוכה ומשיח בן דוד, וז"ל:

והנה מצינו עוד בדהמע"ה ענין הכניעה להש"י ביותר, ונפשו כגמול עלי אמו, וכל ספר תהלים מלא מזה. וידוע דכל הכוחות היו צריכין מירוק בדבר שבהיפכו. והנה מצינו בלוט שהיתה בו מדת הגיאנות ביותר, ובשביל זה היתה המריבה בינו לבין אברהם, והי' מתגאה לומר שכל בנין העולם הי' ממנו. וכן מצינו בבנותיו שהיו סבורות שנחרב כל העולם בדור המבול, ומשמע שהיו סבורות שגם אברהם אבד, אלא שלוט גדול יותר במעלה מאברהם, ע"כ נמלט הוא ולא אברהם. וכן כתוב (ישעי' ט"ז) שמענו גאון מואב גא מאד. מכל הלין נראה שלוט הוא קליפת הגיאנות, והוא היפוך מדת דהמע"ה שהוא הי' בתכלית השפלות... ע"כ הי' המירוק בסדום, וזהו מצאתי דוד עבדי, בסדום

כוונתו לומר, שכל מידה ומידה צריכה תיקון וליטוש ע"מ שהאוחז במידה ישכיל ויצליח להשתמש בה באופן הראוי. הליטוש והתיקון מעשה בדבר ההפוך בתכלית ההיפוך. תכונתו הטבעית של דוד המלך היתה כניעה להקב"ה כמבואר בפסוקי ספר תהילים. מידה זו, במהותה, סותרת את מידת הגיאנות שהיתה בסדום בלוט ובבנותיו. ע"י שילוב שתי מידות סותרות אלו הגיע דוד המלך למיזוג הראוי כדי שיוכל להנהיג את מלכותו וכדי שמלכותו תעמוד ותתקיים לדורות.

קופה של שרצים תלויה מאחוריו

עד כה ראינו, שהתכונה של גיאנות והיכולת להתבדל ולהתנשא חיוניים למלכות ולהנהגה, ומאחר ותכונה זו אינה בנמצא באופן טבעי אצל בני ישראל, הכניסה אותה ההשגחה העליונה לכלל ישראל מזרעו של מואב.

אמנם, על המלך לדעת, שישנה סכנה תמידית האורבת למלך ולמנהיג בדמות התנשאות ויהירות מעבר לנדרש כדי להנהיג את מלכותו. התורה כבר הזהירה את המלך שלא יפריז על המדה בהתנשאות וגיאנות עת צייתה על המלך לכתוב לעצמו ס"ת וכלשון הפסוק: "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו

בקרב ישראל.

פרשנים רבים פירשו, שהיחוס הפגום של מלכות בית דוד ושל מלך המשיח, נועד למנוע מהמלך מצב בו הוא מתנשא יתר על המידה וכפי שיבואר.

הנה קבעו חז"ל (יומא כ"ב), שאין להעמיד ממונה על הציבור אדם שייחוסו או מהלך חייו תמימים ושלמים, אלא, בדווקא יש למנות אחד שאפשר להוציא עליו לעז:

אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחורך

וברש"י שם ביאר, שמלכות שאול לא נמשכה כי לא היה בו דופי, דהיינו, שלא היה ביחוסו פגם משפחה, וזהו הכוונה בקופה של שרצים שתלויה לו מאחוריו שיהיה לו פגם משפחה. מלכות דוד, לעומת זה, נתקיימה מפני שדוד מתייחס לרות המואביה וזהו הפגם ביחוסו. והטעם לזה הוא, שכשיש לו לפרנס [או מלך] פגם משפחה יזהר ביתר תוקף לבל יתגאה על הציבור.²³ ומדברי חז"ל אלו, מבואר, שיחוסו של דוד המלך לרות המואביה ולמואב נועד בדווקא כדי למנוע ממנו את האפשרות של התגאות והתנשאות יתר על המידה וכדי שתתקיים מלכותו.

ובחזקוני (שמות פרק ו') ביאר על דרך זו את יחוסו הפגום של משה רבינו, וז"ל:

ויקח עמרם את יוכבד דתו – מה שהסכים הקב"ה שיצא אדם גדול כמשה מלקוחים שעתיד להזהיר עליהם. לפי שאין מעמידים פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו בצוארו פן יתגאה על הצבור, כמו שמצינו בדוד

כלומר, כשם שדוד המלך הוצרך לקופה של שרצים, דהיינו פגם ביחוס, כדי שיוכל להיות פרנס על הציבור, אף משה רבינו נולד מחיבור הנראה פגום (באותו הזמן החיבור היה בהיתר אך נאסר כשקבלו ישראל את התורה) כדי שתהיה לו קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו וכדברי חז"ל.

על פי דברי חז"ל אלו, מבאר בעל הבן איש חי בספרו בן יהודע את דברי הגמ' (בבא בתרא צ"א) הדורשת את הפסוק "וישם כסא לאם המלך" על רות המואביה ומכנה אותה "אמא של מלכות", וז"ל:

וישם כסא לאם המלך, אר"ל לאמה של מלכות. י"ל רות לא היה בנה ולא בן בנה מלך, ולמה קוראה אמה של מלכות, ועוד הוה ליה למימר אם המלכות. ונ"ל בס"ד הטעם שנתקיימה המלכות בדוד המלך ע"ה, ולא נתקיימה בשאול המלך ע"ה, אמרו רז"ל מפני ששואל לא היה תלוי בו דופי מצד היחוס, הן מצד האב, הן מצד האם, מה שאין כן דוד המלך ע"ה דאתי מרות המואביה, ואין ממנין פרנס על הציבור, אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, כדי שלא תזוח דעתו עליו, נמצא מלכות בית דוד נתקיימה ונתחזקה מכח רות, לכך קרי לה אמה של מלכות כי ממנה נולד קיום המלכות

תורף דבריו הם, והלא קשה מדוע נחשבת רות המואביה לאמא של מלכות כשלא בנה ולא בן בנה מלך, והביאור הוא, שמחמת יחוסה הפגום של רות נתקימה מלכותו של דוד שע"י הפגם נתקיים בו מאמר חז"ל שאין ממנין פרנס על הציבור אא"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, ומאחר וקיום המלכות היה תלוי ברות המואביה החשיבו אותה חז"ל לאמא של מלכות.

תמר, בנות לוט, ורות – השתתפות חיונית במלכות בית דוד

בספר מפניני הרב (ע' ש"ו-ש"ז)²⁴ הביא ביאור מדברי הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל והאריך שם לבאר, מדוע טובבה ההשגחה שמלכות בית דוד תישא פגם כה נורא בהתייחס דוד המלך לשני זיווגים מושחתים ומקולקלים – יהודה ותמר ולוט ובנותיו.

ומבאר הגר"ד, שע"י התבוננות ומחשבה ניתן להבחין בשתי נקודות בולטות, בשתי תכונות מיוחדות הנמצאות דווקא בזיווגים אלה. הנקודה הראשונה הינה הרצון והיכולת להתאמץ ולהתחיל לבנות מחדש – גם כאשר על פניו נראה שהכל נחרב והכל אבוד. תכונה זו אנו מוצאים בבנות לוט, שהאמינו בתמימות שכל העולם כולו נחרב ורק הם ואביהם נשארו לפליטה, ובכל זאת לא התייאשו אלא התאמצו להמשיך ולנסות לבנות מחדש את העולם. תכונה זו היא הכרחית לקיומו של כלל ישראל ומלכות בית דוד.

הנקודה השנייה הינה היכולת להתאזר בסבלנות ולהמתין בעקשנות עד שיתאפשר לעשות ולפעול באופן הראוי ביותר. מידה זו נמצאה אצל תמר, שלמרות ששיכלה את בעלה הראשון ואח"כ את בעלה השני, המתינה והתעקשה לקיים את הבטחת יהודה שתנשא לשלה בנו. אף כאשר ראתה שיהודה איננו מתכוין לקיים את הבטחתו, לא ויתרה ולא התייאשה, אלא, המשיכה בעקשנותה עד שהצליחה לדבוק בו. אף תכונה זו הינה תכונה הכרחית עבור קיומו

24 וא"ד: "...ורות מגזע מואב. פתאם מנצנץ במוחינו הרעיון הנורא על יחוס אבותיהם. פרץ יצא מיהודה ותמר, ומואב נולד מלוט וכתו. שני זיווגים מושחתים ומקולקלים, אשר מהם יצאה מלכות בית דוד, שהיא תקוותינו הנצחית שמתגעגעים לשיבתה.

נבוכים ומבולבלים אנו שואלים, וכי לא היו גם זוגות כשרים וטהורים, שמן השמים נבחרו דווקא זיווגים אלו? ומיד זוכרים את דברי החכמים, שמקרים אלו הם בדוקא עיקר התורה, ועלינו לנטות מהדברים הנראים לעינים, ולהתרכז במקומם בכונה הנסתר.

ואחרי התבוננות ארוכה וחודרת מופיעות שתי נקודות בולטות וחשובות, שבלי שום ספק מסמלות הן את כנסת ישראל. הראשונה: המאמץ המתמיד להתחיל מחדש, אף שנדמה שהכשלון קרוב, וכל המאמצים הקודמים לא הצליחו. והשניה: הסבלנות התקיפה, להמשיך בחלומות אף כי נראים רחוקים, והתגשמותם מסוקפת.

ודוקא מידות אלו נמצאו בבנות לוט ותמר. כי מי היו בחורות אלו, בנות לוט? שתי אחיות בורות ופרימיטיביות אשר גדלו בחברה מושחתת מלאה פריצות ורוויה בגסות, בעיר סדום, אשר לא נמצאו בתוכה מנין של צדיקים הראויים למנוע השמדתה. שתי אחיות אלו הנעזבות במקום שנידון לשממה האמינו בתמימותן שהציויליזציה נחרבה, והחליטו שוב להקימה בהתחלה חדשה.

וכן תמר, בחורה יפה וצעירה, עודינה בעצם פריחתה, שנתאלמנה כבר משני בעליה שמתו בגלל הנהגתם המושחתת עם בת זוגם, תמר העדינה, וכדי לנחמה ולתת לה תקווה, אומר לה יהודה, חמיה הנכבד...לשוב לבית אביה ולחכות שם לבנו השלישי הצעיר שלה. "ויאמר יהודה לתמר כלתו, שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני, כי אמר, פן ימות גם הוא כאחיר" (לח, יא). ותמר, מלאה אמונה, שומעת בקול יהודה, וחוזרת לאביה. "ותלך תמר ותשב בית אביה". אבל מה קרה? "וירבו הימים", הימים חלפו ונעשו חדשים, והחדשים לשנים, ותמר היפה יושבת ומחכה. אבל איפה יהודה ואיפה שלה? לכן התייבה בעקשנותה התמימה, ללכת לעשות את הישר בעיניה.

זאת היא הכוונה הנסתר של שני מאורעות אלו. וכמו שהזהב מצורף ממצב, כן נצרפו מאורעות אלו מטומאה לטהרה ברעיון הנושג של מלכות בית דוד ומלך המשיח.

של כלל ישראל ומנהיגיו שיידעו שאין להתיימש, אלא אדרבא, יש להמשיך בעקבות ובעקשנות לדבוק במטרה עד הסוף המיוחל.

כשם שהצורך מזקק את הכסף והזהב מתוך הסיגים, כן טובב הקב"ה שרק התכונות הנצרכות בלבד יעברו למלכות בית דוד ולמלך המשיח בזיקוק אחר זיקוק, כדי שמלכות בית דוד ומלך המשיח לא יפגמו ח"ו מחמת היחוס הפגום הזה.

אולי ניתן להוסיף על ביאור זה שאף רות המואביה היתה סמל ודוגמא לתכונות אלו. רות המואביה, בעקשנותה ובאומץ ליבה, דבקה במטרה של הצטרפות לכלל ישראל, ובעוד שערפה התייאשה וחזרה על עמה ומולדתה, המשיכה רות עד שזכתה להיכנס תחת כנפי השכינה. כמו כן עמדה רות בגבורה ובתעצומות נפש בנסיונות רבים, ולבסוף אף הצליחה להשיג את מבוקשה, דהיינו, להינשא לבעל זכר לבעלה המת. מחמת כל זה זכתה להוליד את אבי שושלת בית דוד ומלך המשיח.

מן הראוי שלכל מלך ולכל מנהיג יהיו מן התכונות הנ"ל, אך כשאנו באים להגדיר את מידותיו והנהגתו של מלך המשיח תכונות אלו הינם חיוניים ביותר. תפקידו המרכזי של מלך המשיח יהיה לעמוד כנגד כל העולם כולו ולאחד אותם בהכרת ובידיעת ה', ועל מנת להשיג ולהצליח בתפקידו צריך מלך המשיח לעמוד בעקשנות ובנחישות ולהתמיד במשימה עד סופה.

אולי אפשר להוסיף על פי ביאור זה שהרמז שרמזו חז"ל לתמר ורות נמצא בפשוטו של מקרא, דהיינו, שהמידות והתכונות של תמר ורות ייהפכו להיות קודש, מזוקקים ומטוהרים, כדי שיעמדו לדוד ולמלך המשיח בעת הצורך – 'והיה הוא ותמורתו יהיה קדש'.

סוד 'הוא ותמורתו יהיה קדש'

השל"ה הקדוש (בראשית – וישב מקץ ויגש תורה אור ט') עמד על השאלה, מדוע הוצרכו מלכות בית דוד ומשיח לפגם משפחה זה וביאר דבר זה על דרך הסוד, וז"ל:

וסוד הענין הוא, כי לעתיד לא זו שיתרום מעלת מלך המשיח, אלא גם זו שאויביו שלימו עמו, כלומר שהקליפה תטהר ויודה על האמת, ויתהפכו כל העמים לדת אמת, וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, והנחש יתהפך ל'חשן', והאדום יתהפך ללבן כלו טהור. והוא סוד אשר מציאות מלכות בית דוד ומשיח היו לכאורה שלא בדרך קדושה חס ושלום, כי יהודה בא אל תמר ויחשבה לזונה, וכן רות באה אל בעז ותגל מרגלותיו כו'. אבל מה' היתה זאת, היתה יציאת דוד ומשיח דרך עקלתון, כי בכח אחיזה זו ימשיך הכל לקדושה לעתיד, וכל החיצוניים יהיו פנימיים, כי יסיר מהם הקב"ה הרע וישארו קדושים מצד שרשם, והארכתי בענין הזה במקום אחר...וזהו סוד והיה הוא ותמורתו קודש, כי תמר ורות שהיו לכאורה בתמורה. וכן ארז"ל כי ישי שבא על אם דוד היתה תמורה, כי היה סבור שהיא שפחתו (ילקוט המכירי תהלים קיח, כח). אבל הכל היה מהש"י מהטעם שכתבתי, כדי שתהיה התמורה קודש. ותמצא בתיבת ותמורתו תמר ורות. והזרע היה זרע קודש ממקום גבוה על גבוה. וימת ער ואונן המחללים הזרע, עד שהגיע ליהודה בעצמו עם תמר להוציא את מלכות בית דוד ומשיח, ובת קול יצא ממני ומאתי יצאו הדברים.

ותורף דברי השל"ה, שתפקידו העיקרי של משיח בן דוד הינו לאחד ולחבר את כל באי

עולם באמונה ובהכרה בהקב"ה. הפגמים בייחוסו ובשרשו של מלך המשיח נועדו לצורך מילוי תפקיד זה, כי אין למשיח אפשרות להתחבר אל הקליפות ואל שורש הרע שבעולם בלא שימצא פגם כלשהוא בשרשיו עצמו. אילו היו שרשי המשיח מזוקקים וטהורים לא היה יכול להצליח בתפקידו, ורק ע"י הפגמים הנמצאים בייחוסו יכול המשיח להתחבר אל כל הנמצאים, ואף אל הרעים ביותר, כדי לתקנם ולקדשם ולהעלות את הניצוצות אל התכלית – הכרת וידיעת מלכות שמים. על ידי שהמשיח מתקשר ומתחבר, כביכול, אל מקור הטומאה יכול מלך המשיח להצליח בתפקידו.

אולי ניתן להוסיף על דבריו, שהמשיח עצמו הופך ומחליף את שרשו הפגום והטמא עד שהוא נעשה טהור וקדוש. שינוי זה, שעובר המשיח, מסמל את ייעודו ותפקידו של המשיח – להעלות ולהפך את כל הקליפות והניצוצות ולטהר את שורש הטומאה שבעולם.

חז"ל גילו לנו שמהותו של מלך המשיח מושרש בתמר וברות, ורמז לדבר נמצא בפסוק 'והיה הוא ותמורתו יהיה קודש' (שתיבת 'תמורתו' רומזת לרות ולתמר).

ונראה לבאר כוונתם בזה, שענין התמורה הוא, שאדם זה העושה בהמה אחת תמורה לבהמה אחרת חפץ להעביר ולהחליף את הקדושה מקרבן אחד לבהמה אחרת, וכונתו, בדרך כלל, הינה להעמיד בהמה טובה ומשובחת במקום הבהמה הראשונה הקדושה בקדושת קרבן. כונתו לבטל את הקדושה הנמצאת בבהמה הראשונה ולהחזירה לחולין. אך בדיוק בשלב זה גילתה התורה שלא יעלה מבוקשו בידו, שאע"פ שהבהמה השנייה, המשובחת, אכן נתפסת בקדושת קרבן, מ"מ אין הקדושה בטלה מהבהמה הראשונה, הגרועה. אפילו כשדעת בעל הקרבן עצמו לבטל את הקדושה ולהעבירה לבהמה אחרת אין הדבר כן, אלא, שתי הבהמות נתפסות בקדושת קרבן ועולות למזבח.

באופן דומה, תהיה השפעתו ופעולתו של מלך המשיח כשהוא יעלה ויקדש את כל הבריאה לקראת הכרה בהקב"ה. כוחו של מלך המשיח הוא להפוך ולהמיר חולין לקדושה. אפילו הריקים מכל, השקועים בחיי חולין בכל נפשם ומאודם יכירו ויודו במלכות שמים תחת השפעתו של מלך המשיח. השפעתו של מלך המשיח תתפשט אף לאלה אשר חיים חיי חולין ללא שום קשר לעניני קדושה, ואף הם יתקדשו מכוחו של המשיח. כשם שבתמורה, שאף הבהמה אשר נועדה להיות חולין נהיית קדושה, כן תהיה השפעתו של המשיח להפיץ והשפיע קדושה על כל אחד ואחד. בפסוק נרמז 'והיה הוא ותמורתו יהיה קודש', תיבת 'הוא' כרמז על אותו היום בדברי הנביאים 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'. הנביאים התנבאו על אחרית הימים, על הזמן בו יקויים בנו 'והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה לכל העמים'.

מלך המשיח ופעלו, דומים בענין זה לדיני תמורה, וזהו א"כ הביאור ברמז של 'והיה הוא ותמורתו יהיה קודש'.

זמן ביאת המשיח

בכל יום ויום אנו חוזרים ומזכירים בתפילת שחרית את דברי הרמב"ם ב"ג עיקרי האמונה (בפיוט 'יגדל' המיוסד על עיקרים אלו) שאנו מאמינים באמונה שלמה בביאת המשיח, ומדגישים את האפשרות שהמשיח יבוא בכל רגע – 'אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא'.

ובמהר"ל (נצח ישראל פר' מ"ד) ביאר באופן עמוק ויסודי את ענין הקץ, וז"ל:

ולא באנו לבאר רק כי גלוי הקץ אין ראוי לשום אדם, וכל זה מפני מעלת הקץ. לכך לא היה ראוי לגלות הקץ כי אם ליעקב, שהקץ נעלם, אין ידיעה בו. ולכך תפח רוחן של מחשבי הקץ (סנהדרין צו ע"ב). ומזה תדע כי כל מה שאמרו חכמים בענין הקץ, לא שהיו גוזרים שכך יהיה בודאי באותו זמן ובאותו שעה, רק שגלה לנו זמן מוכן שראוי שיהיה בו הקץ, ועד אותו הזמן אין ראוי שיהיה הקץ כלל, עד אותו זמן שהוא מוכן. אבל לא באו לומר שהזמן והקץ הוא בודאי באותו זמן, שדבר זה אי אפשר, כמו שהתבאר שהקץ הוא מן הדברים הנעלמים, אשר אי אפשר שיהיה נגלה בביורר

דהיינו, שהקץ לא ניתן לגילוי מאחר ובמהותו הקץ הינו נעלם ונסתר. הביאור הוא, שהקץ איננו זמן קיים ומוגדר שניתן לגילוי, אלא, הקץ יהיה כשהתנאים המתאימים יוצרו. בזה מבוארים דברי חז"ל שאמרו 'תפח רוחן של מחשבי קיצין', כי לא ניתן לדעת מתי יהיה הקץ עד שהוא יבוא בפועל. ובמה שמצינו חישובים שונים בענין הקץ יש לומר שזמנים אלו ראויים באופן מיוחד לאותו הדבר אך אין בחישובים אלו משום וודאות מסוימת בענין זמן הקץ.

ומכל מקום, עצם קיומו של הקץ מעלה תמיהה בהבנת דברי הרמב"ם שאחד מעקרי האמונה הוא להאמין שבכל רגע ישנה אפשרות שהמשיח יבוא. והלא דבר הוא, שעצם קיום הקץ – יהיה מתי שיהיה – מכריח שלא קיימת אפשרות שהמשיח יכול לבוא בכל רגע.

ובזה יש לבאר, שהלא ידועים דברי חז"ל (סנהדרין צ"ח) שנקבעו שתי אפשרויות בדרך בה תתרחש הגאולה – בעתה ואחישנה. חז"ל הודיעונו שבידינו ניתנה הבחירה לקבוע ע"י מעשינו את זמן ביאת הגואל. באם נזכה ונשכיל לפעול ולעשות את כל הדרוש למען החשת הגאולה, הגואל יבוא מיד ויגאל אותנו. גאולה זו נקראת בלשון חז"ל אחישנה ז"א שהמשיח בעצם בא לפני זמנו המיועד. אם ח"ו לא נזכה אזי הגאולה תתרחש לפי המועד שנקבע מראש ע"י הקב"ה.

ולפי מה שנתבאר לעיל שומה עלינו לברר כיצד יחיש הקב"ה את הגאולה ואת ביאת המשיח כשהמשיח עצמו אינו נמצא בקרבנו.

בשו"ת חתם סופר (חלק ו' ליקוטים סי' צ"ח) עמד בשאלה זו, וז"ל:

והנה בהא דביאת בן דוד צריך אני להציע הצעה א' והוא כמו שהי' משרע"ה שהי' הגואל הראשון נזדקין שמנים שנה ולא ידע ולא הרגיש בעצמו שהוא יהי' גואל ישראל ואפי' כשאמר לו הקב"ה לך כי אשלחך אל פרעה מ"מ סירב ולא רצה לקבל על עצמו כן יהי' אי"ה הגואל האחרון ומיום שחרב בהמ"ק מיד נולד א' הראוי' בצדקתו להיות גואל ולכשיגיע הזמן יגלה אליו השי"ת וישלחו ואז יערה עליו רוחו של משיח הטמון וגנוז למעלה עד בוא וכאשר מצינו בשאול אחר שנמשח באה עליו רוח ממשלה ורוח הקודש אשר מלפנים לא הרגיש בעצמו כן הי' בגואל הראשון וכן יהי' בגואל האחרון והצדיק הזה בעצמו אינו יודע ובעונותינו כי רבו כבר כמה וכמה מתו ולא זכינו שיערה עליהם רוחו של משיח גם כי הם ראוי' לכך אבל הדור לא הי' ראוי' אולם כשיגיע אי"ה יגלה אליו ה' כמו למשה בסנה וישלחו או לישראל לבד או למלך א' כמו לפרעה לומר שלח עמי

כלומר, מלך המשיח, בדומה לכל המנהיגים והמלכים שהנהיגו ומלכו בכלל ישראל, הינו

ילוד אשה. לא זו בלבד שהוא ילוד אשה, מבאר החת"ס, אלא אפילו הוא עצמו אינו מודע לתפקיד שיתכן ויטיל עליו הקב"ה. בדומה למשה רבינו ע"ה שחי במשך שמונים שנה ללא כל ידיעה שהוא זה שעתיד להנהיג את כלל ישראל ולהיות השליח להוציאם ממצרים, ורק כאשר נגלה הקב"ה אליו מתוך הסנה צוה אותו הקב"ה שילך וישיע את ישראל, כן מלך המשיח חי ונמצא בתוכנו ואין לו ידיעה כלל ועיקר שהוא הוא הינו הגואל. בכל דור ודור נמצא אדם אחד הראוי לאצטלא זו, אדם אשר ההשגחה הכינה אותו להיות מוכן לתפקיד של מלך המשיח. אדם זה מצד עצמו ראוי הוא לכך, ובאם הדור יהיה ראוי לכך והתנאים יאפשרו זאת, או אז יודע לו שהוא הגואל ושעליו להתגלות ולגאול את העולם כולו. אך אם אין הדור ראוי לכך, אזי הולך איש זה לבית עולמו ככל האדם, ואדם אחר הראוי אף הוא לתפקיד זה נוטל את מקומו.

בדברים אלו ניתן להבין כיצד תתרחש גאולה על דרך אחישנה, שבכל יום ובכל שעה המשיח מוכן ומזומן להתגלות וברגע אחד עתיד הוא להתגלות במלוא הדרו ולהנהיג את כלל ישראל ואת אומות העולם אל ימות המשיח.

ובדרך אפשר ניתן להוסיף טעם מדוע מלך המשיח אינו מרגיש בעצמו את גודל התפקיד העומד לפתחו ואינו יודע שהוא זה שנבחר להיות מלך המשיח. אותו הפגם הנמצא ביחוסו של מלך המשיח הוא המונע ממנו לדעת ולהכיר את גודל מעלתו ואת האפשרות שהוא זה שנבחר לתפקיד רם זה. כשם שמשה רבינו ע"ה לא ראה את עצמו ראוי לתפקיד מושיען של ישראל מחמת פגם המשפחה שבו, כן מלך המשיח אינו מודע לכך שהוא ראוי להנהיג ולמלכות מחמת הפגם הנמצא ביחוסו.

ביאור נפלא לכח הניתן בידי כלל ישראל להחיש את הגאולה, נמצא בדברי הגאון ר' אביגדור נבנצאל שליט"א בספרו שיחות לר"ה (ע' רט"ו-רי"ח), וז"ל:

פסוק זה, האומר שנאקת בני ישראל החישה את גאולתם ממצרים, צריך ביאור: הרי בתורה נכתב במפורש כמה זמן ישארו במצרים: "...ועבדום ועינו אותם, ארבע מאות שנה... ואחרי כן יצאו..." אם כן, לשם מה היה צורך בנאקתם של ישראל?

אלא שנבואה זו, כנבואות רבות אחרות, נאמרה בכוונה בלשון סתומה. אמנם מוזכר המספר ארבע מאות, אבל לא נאמר מה ימשך ארבע מאות שנה... כך שהפסוק ניתן להתפרש באופנים שונים... וכמו שידוע, שלבסוף חישב הקדוש-ברוך-הוא את תחילת הגרות מהולדת יצחק, כשאברהם היה עדיין בארץ ישראל.

אם כן הנבואה אינה ברורה, ובכוונה נאמרו הדברים בצורה שכוו, בדי שהנבואה תהיה רב-משמעית, כדי שהגאולה תהיה תלויה במעשיהם של ישראל. ככל שיתקרבו יותר לקדוש-ברוך-הוא יתן ה' לנבואה את הפירוש הנוח יותר לישראל, את הפירוש שיקצר את סבלם... שכיוון שהתקרבו על-ידי הנאקה לאביהם שבשמים זכו, ולנבואה שנאמרה לאברהם בין הבתרים, ניתן הפירוש על-פיו מתחילות ארבע מאות השנים להימנות מהולדת יצחק. ואם היו ראויים יותר, היו מונים להם את ארבע מאות השנים, שלושים שנה קודם לכן, היינו, מברית בין-הבתרים... לדברים שלעיל, ישנן השלכות ישירות עלינו... מפני שאותה לשון סתומה שבגאולת מצרים, חוזרת ומופיעה גם בנבואות הגאולה העתידה, במהרה בימינו. ומצינו, שלאחר כל חישובי השנים והתיאורים המפורטים שנאמרו לדניאל אודות הגאולה, מודה דניאל:

"אני שמעתי – ולא אבין..." והוא שואל את המלאך לבוש הבדים: "...אדוני, מה אחרית אלה?" (דני" יב, ח). והמלאך משיב לו: "לך דניאל, כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ" (שם, ט). כלומר, לא שאיני רוצה או איני רשאי לגלות לך, אלא שבכוונה נאמרים הדברים בנוסחה! כדי שהכל יוכל להשתנות, לפי הנתונים שיציבו ישראל בנוסחה זו, על-ידי מעשיהם. הנבואה היא איפוא כחומר-גלם ביד ישראל, והם יוכלו לתת לה את פירושה הטוב ביותר, כמו-ידיהם...אם כן בנו – בתפילותינו, בלימוד התורה ובמעשינו הטובים – תלוי אם השנה הבאה עלינו לטובה, תהיה הפירוש הנכון לנבואות דניאל, במהרה בימינו אמן

מגלות ומגאולת מצרים למדנו שזמן הגאולה לא נחקק באבן ולא נקבע באופן מוחלט, וכ"ז, בכדי שע"י נאקת בני ישראל תהיה אפשרות לחשב את אורך הגלות באופן המקל על ישראל ולהוציאם לפני הזמן. ע"פ המבואר לעיל, שגאולת מצרים הינה תבנית ודוגמא לגאולה העתידה, כן יש לבאר בגאולה שהיא ע"ד אחישנה שהיא תלויה במעשיהם של כלל ישראל. זהו הטעם שהנבואות על הגאולה העתידה נאמרו בכוונה תחילה בנוסח שאיננו ברור, בנוסח ממנו לא ניתן לקבוע במסמרות מתי תהיה הגאולה. אף בגלות הנוכחית זמן הגאולה תלוי בנו ובמעשינו, וע"כ אם נזכה לכך תבוא הגאולה תיכף ומיד בבחינת אחישנה. מעשינו הם אלו שיתנו את הפרשנות הסופית לדברי הנביאים, וע"י יקבע זמן הגאולה הסופי, וממילא הגואל הנמצא כבר בקרבנו ומזכה להוציא מן הכח אל הפועל את ייעודו, יוכל לגלות את עצמו ולבשר שהנה הגיע זמן גאולתכם.

בירור ניצוצות הקדושה המפוזרים בגלות

בהבנת טעם הגלות מצינו באור החיים (בראשית פר' מ"ו פס' ג') ביאור על דרך הקבלה, שתכלית פיזור כלל ישראל בין האומות בגלות היא כדי לברר חלקי הקדושה המפוזרים בין האומות, וז"ל:

אקדים אמרי קדוש הוא הרשב"י (ליקוטי תורה מקץ) ואנשי סודו, שאמרו כי טעם הגליות הוא לברר חלקי הקדושה המפוזרים בענפי הקליפה...

דבר זה, כפי שראינו, התקיים אצל רות המואביה שניצוץ הקדושה שבה שב ונדבק בבני ישראל ואף בבעלי המסורה של תורה שבע"פ מצינו כן ועי' הערה²⁵, אך השאלה היא כיצד

25 פגם הייחוס בבעלי המסורה.

ענין פגם יחוס משפחה נמצא אף אצל מעתיקי השמועה הנכללים בשלשלת מוסרי תורה שבעל פה מדור לדור. הרמב"ם מפרט בהקדמה ליד החזקה את סדר מוסרי התורה, וז"ל:

חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, והם גדולי החכמים שקיבלו ממנו; ואלו הם – רבי אליעזר הגדול, ורבי יהושע, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך. ורבי עקיבה בן יוסף קיבל מרבי אליעזר הגדול, ויוסף אביו גר צדק היה. ורבי ישמעאל ורבי מאיר בן גר הצדק קיבלו מרבי עקיבה, וגם קיבל רבי מאיר וחבריו מרבי ישמעאל הרמב"ם טורח להדגיש שר' עקיבא ור' מאיר היו בני גרים. מדוע זכו דוקא הם להיות ממעתיקי השמועה וממוסרי התורה [ובהכרח שליחוסם ישנה משמעות דאל"כ לא היה הרמב"ם מזכיר את מוצאם].

ר' צדוק הכהן עומד על ענין זה בביאור הקשר המשונה שהיה בין יצחק אבינו לעשיו בנו. על הפסוק בפרשת תולדות "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב" הביא ר' צדוק הכהן בספרו תקנת השבין (אות ו') ביאור מדברי האריז"ל, וז"ל:

וכידוע מהאריז"ל (ליקוטי תורה עובדיה) על פסוק (בראשית כ"ה, כ"ח) ציד בפיו דהיה בו נשמת ר' עקיבא יסוד תורה שבעל פה ור' מאיר שבא מנירון קיסר הוא מצאצאיו וסתם משנה כוותיה שזהו עיקר תורה

ניתן לברר את ניצוצות הקדושה המפוזרים?

בפרשת שמות (פר' י"ט פס' ה') כתב האור החיים שעל ידי לימוד התורה ניתן להשיג מטרה זו, וז"ל:

עוד ירמוז סתר עליון, לפי מה שקדם לנו כי ענפי הקדושה נתפזרו בעולם, ואין מציאות להם להתברר זולת באמצעות ישראל, וביותר באמצעות עסק התורה, שהיא כאבן השואבת ניצוציה במקום שהם, ואותם ניצוצי הקדושה גם להם יקרא סגולה... באמצעות התורה, כמאמרם ז"ל (זוהר ח"ב קפת): וכמו שכתבנו כמה פעמים הדברים במעשה מצרים, ואומרו כי לי כל הארץ, כאן רמז שיש לו סגולה מפוזרת בכל הארץ, וזה טעם פיזור ישראל בארבע רוחות העולם, לחזור אחר הסגולה שהיא אבידתם, והנה זולת עונם של ישראל היו יכולים השגת הדבר בלא פיזור בעולם, אלא בכח עוצם תורתם היו מולכים בכל העולם, ושואבים כל בחינות הקדושות מכל מקום שהם, ובאמצעות החטא תש כוחם וצריכין לרדת שמה לברר הטוב הוא

תורף דבריו, שישראל ע"י לימוד התורה שואבים אליהם את הניצוצות, ואילו היו בני ישראל זוכים לא היו מתפזרים בין האומות כיון שכח התורה הוא זה שהיה שואב אליהם את כל הניצוצות עד התיקון השלם, ועכשיו שלא זכו לכך, הוצרכו לצאת לגלות בגופם.

בספר אור גדליהו (מועדים, ע' 172) מרחיב רעיון זה לבאר את מטרת יציאתו של אלימלך לחוץ לארץ, וז"ל:

ידוע כי ענין הגלות היא שבנ"י יהיו בין האומות ויעלו הניצוצין של קדושה בכל המדינות... אלימלך ונעמי הוצרכו לגלות מא"י, ואף שזה נחשב להם חטא, אבל תכלית הגלות שלהם היה לקבץ הניצוצי קדושה מביין עמון ומואב, ולהכניס לקדושה נשמות אלו, וכמו שמבואר בזוהר חדש שרות וערפה נתגירו, אלא שהיה חסרון בהגירות שלהם, שנתגיירו מחמת אימת בעליהן או לשם אישות... אבל בועז שדרשו עליו חז"ל בו עוז, שיש בו העוז של התורה, לא הוצרך לילך לגלות לקבץ הקדושה, אלא ע"י כח התורה שלו היה ביכולתו להמשיך הקדושה אליו, ובכח הזה קיבץ הקדושה ממואב, ובנה מלכות בית דוד

כלומר, אלימלך הוצרך לגלות למואב עבור מטרה זו של ליקוט הניצוצות שהיו אצל מואב. עם זאת, עצם יציאתם לחו"ל באותו הזמן נחשב להם לחטא, ולבסוף אף המטרה

שבעל פה המשניות שנקרא הלכות ...

דהיינו, שהטעם שיצחק אבינו קירב את בנו הרשע עשיו היה מפני שיצחק ראה ברוח קדשו את ניצוץ נשמתם של ר"ע ור"מ שהם עיקר ויסוד תורה שבע"פ, וזה נרמז בדברי הפסוק 'כי ציד בפיו', דהיינו תורה שבעל פה.

ובספר פרי צדיק (ראש השנה אות י"ג) הוסיף ר' צדוק ביאור ע"ז, וז"ל:

שורש תורה שבעל פה הוא המשנה וכמו שנדרש (בר"ר פ' ס"ו) מטל השמים זה מקרא ומשמני הארץ זו משנה. ואפשר שזה נרמז כמה שאמר יצחק לעשו הנה משמני הארץ יהיה מושביך והוא מרמז כמו שנזכר לעיל בשם הארז"ל על הפסוק כי ציד בפיו שהוא על נשמת ר' מאיר. ור' מאיר היה גם כן שורש תורה שבעל פה דסתם משנה ר' מאיר (סנהדרין פ"ו). ושורש תורה שבעל פה הוא המשנה כאמור. ור' עקיבא שהיה שורש תורה שבעל פה כמו שאמר הארז"ל לכן אמרו וכולהו אליבא דר' עקיבא ור' מאיר סתם מתניתין ר' מאיר הרמז בברכת יצחק לעשיו נמצא בתיבת 'משמני' הרומזת על המשנה, ותכלית הברכה שניתנה לעשיו היתה לטובת ולתועלת מסירת תורה שבע"פ. מזה אנו למדים שכשם שתכונות זרות נכנסו לכלל ישראל כדי שמלכות בית דוד תתקיים, כן נאספו ניצוצות ונשמות מחוץ לכלל ישראל, דוגמת ר"ע ור"מ, כדי להקים ולבסס את היסודות של תורה שבע"פ.

העיקרית של הנסיעה לא עלתה בידם וואע"פ שרות וערפה נתגיירו, מכל מקום בגירותם נפל פגם וע"כ לא עלתה ביד אלימלך ובניו תכלית נסיעתם שהיא ליקוט הניצוצות. בועז, לעומתם, הצליח במקום בו הם נכשלו וכל זאת ללא שהוצרך לצאת מגבולות ארץ ישראל. בועז הצליח להכניס את ניצוץ מואב לכלל ישראל בדמות רות שדבקה בכלל ישראל. הטעם לזה, הוא, שזכות התורה עמדה לו לבועז וכח תורתו סייע בידו, וכדרשת חז"ל על שם בועז 'בו עוז' דהיינו כח התורה. בועז זכה להעלות את הניצוץ של מואב ולהכניסו לכלל ישראל ממקום מושבו שבארץ ישראל, שזכות התורה שלו שאבה אליו את הניצוץ, וכפי שנתבאר בדברי האור החיים.

ספיגת הניצוצות וביאת המשיח

מנהג קריאת מגילת רות בחג השבועות נועד לספר לנו את ייחוסו של דוד המלך. על דרך הפשט נראה, כפי שהעלינו בתחילת מאמר זה, שרק מחמשת הפסוקים האחרונים ניתן ללמוד על ייחוסו של דוד המלך ובהם נראה הקשר של המגילה לדוד המלך. אולם כבר גילה לנו בעל הטורים בפירושו (שמות פר' ב' פס' א') שישנו רמז נוסף לדוד המלך בפסוק הראשון שבמגילת רות, שעל הפסוק הפותח את המגילה 'וילך איש מבית לחם יהודה' דרשו שמטרת ההליכה היתה הבאת משיח בן דוד שהוא הגואל האחרון, בדיוק כמו שנדרש על עמרם, אביו של משה, ש'וילך איש' מרמו על ההליכה לצורך מטרה מסוימת – הבאת הגואל הראשון משה רבינו.

ובזה נראה שמגילת רות – מתחילה ועד סוף – באה לספר ולגלות את השתלשלות המאורעות שהולידו את דוד המלך ובהמשך את בן בנו משיח בן דוד.

נוסף על ייחוסו הישיר של דוד המלך ומלך המשיח המסופר במגילת רות, ניתן לראות במגילה את הדרך בה השתלבו תכונות מסוימות המסייעות לקיום מלכות אצל כלל ישראל בכלל ואת התכונות הנדרשות לדוד המלך ולמלך המשיח בקיום ומילוי תפקידם המיוחד.

מגילת רות, מתחילתה ועד סופה, מספרת את סיפור התהוות והשתלשלות מלכות בית דוד ומלך המשיח. המגילה מתארת כיצד רות, שהיתה הניצוץ שבמואב, נשאבה ונכנסה אל תוך כלל ישראל כדי לאפשר את קיום מלכות בית דוד ואת בואו של מלך המשיח.

זהו א"כ הטעם שאנו קוראים בציבור מגילה זו בחג השבועות שהוא יום פטירתו של דוד המלך, וזוהי הסיבה שרות המואביה מכונה 'אמא של מלכות'.

חג השבועות הוא יום מתן תורה, וכפי שראינו, על ידי לימוד התורה ניתן ללקט, לשאוב, ולהכניס את ניצוצות הקדושה המפוזרות בין האומות אל תוך כלל ישראל.

ניתן לספוג את ניצוצות הקדושה מארבע כנפות הארץ – וכ"ז בלא יציאה לגלות – והכל

ע"י כח התורה.²⁶

26 פרשנים נוספים הביאו רעיון זה, וז"ל המהר"ל בספרו דרך חיים (מס' אבות, פר' ו' מ"ב):

והעוסק בתורה לשמה הוא קונה מדריגה נבדלת שכלית ובשביל כך יצאו ישראל מן האומות החומריים

ולפיכך אמר שהוא מקרב אל הגאולה

והחפץ חיים בספרו שם עולם (חלק א' פר' כ"א) כתב, וז"ל:

וגם יש כבוד שמים גדול בזה ע"י מה שלומדים כל החבורה יחד, וכבר הבאתי למעלה כמה גדול וחביב

ע"י לימוד התורה נוכל לקרב את קץ הגלות ולהביא את משיח בן דוד בגאולה שלמה.

אחרית דבר

בספר שפת אמת עה"ת (במדבר – לשבועות – שנת תרנ"ח) מבאר יסודות אלו, שקריאת מגילת רות נועדה לבקש את הגאולה השלמה ע"י כח התורה, וז"ל:

ענין מגילת רות בשבועות. לבקש הגאולה בכח התורה. דכתיב בעתה אחישנה זכו אחישנה והוא כשיהי' הגאולה בכח התורה דכ' תוחלת ממושכה מחלה לב פי' בזה"ק כשהשפע יורד על פי מדריגת הטבע ע"ש פ' מקץ ועץ חיים תאווה באה כשמתדבקין בעץ החיים כראוי יכולין ליגאל בכל רגע כי התורה למעלה מן הזמן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. זהו אם יגאלך טוב בכח התורה שנקראת טוב. ואם לא יחפוץ בו' שכבי עד הבוקר הוא הגאולה בעתה. לכן בעצרת צריכין לבקש על הגאולה בכח התורה. גם בכל התפלות איתא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה אז תאווה באה. ומכש"כ בחג הזה צריכין לסמוך תפלה לתורה. וכן שמעתי ממו"ז ז"ל רמז שתי הלחם לתורה ותפלה.

התורה, מבאר השפת אמת, הינה למעלה מן הזמן ומופקעת מן ההגבלות השולטות על הטבע. ע"י חיבור לכח התורה ניתן לזכות בגאולה של 'אחישנה', גאולה מוקדמת. בחג השבועות, יום מתן תורה, עלינו להתפלל ולבקש את קיום הגאולה בדרך זו של 'אחישנה'. ע"י קבלת התורה אפשר להביא את משיח בן דוד ואת הגאולה השלימה, ואז נזכה שכל באי עולם יכירו במלכות שמים בבחינת 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד', או אז יתקיימו דברי הפסוק – 'והיה הוא ותמורתו יהיה קודש'.